

РОЗДІЛ II. СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА В СВІТІ

УДК 37.046.16:37.014(4)

В. І. Білокопитов

Сумський національний аграрний університет

ЄВРОПЕЙСЬКА ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК У ДОБОЛОНСЬКИЙ ПЕРІОД

У статті висвітлено передумови європейської інтеграції в галузі вищої освіти; показано становлення та етапи розвитку європейської освітньої політики із забезпечення якості вищої освіти в доболонський період; проаналізовано економічні, історичні та військово-політичні чинники розвитку європейської освітньої політики, що виступають визначальними для етапів; визначено пріоритети європейської освітньої інтеграції; окреслено спільні освітні цілі; детально проаналізовано етапи розвитку освітньої політики із забезпечення якості вищої освіти; охарактеризовано основні освітні європейські програми щодо академічної співпраці.

Ключові слова: освітня політика, вища освіта, мобільність студентів, освітня програма, якість освіти, європейський вимір освіти, забезпечення якості вищої освіти.

Постановка проблеми. Для кращого розуміння особливостей розвитку європейської освітньої політики в контексті Болонського процесу (далі – БП), що зумовлено хронологічними рамками нашого дослідження, вважаємо за необхідне схарактеризувати становлення та етапи її розвитку в доболонський період.

У визначенні особливостей становлення й розвитку європейської освітньої політики доболонського періоду нами проаналізовано широке коло політичних, економічних, соціальних, технологічних, ідеологічних / культурних та академічних чинників.

Однак найбільш важливими та значимими в контексті теми нашого дослідження ми вважаємо економічні, політичні й академічні чинники розвитку європейської освітньої політики, що виступають визначальними ознаками етапів, які стануть предметом подальшого розгляду.

Аналіз актуальних досліджень. У ході дослідження розглянуто чотири групи програм. Питання співпраці між університетами й виробництвом з метою покращення якості розглядаються в низці програм професійної освіти та посилення зв'язків освіти з промисловістю: Comett, Petra, Eurotecnet, Power. Питання мобільності, вивчення європейських мов, забезпечення найякіснішого викладання, заохочення молоді до участі в

демократичному процесі розглядаються у програмах Erasmus, Lingua, Youth For Europe, Jean Monnet. Розвиток інновацій у професійній підготовці, трансєвропейська мобільність у вищій освіті, зміна систем вищої освіти висвітлено в третій групі програм: Now, Iris, Helios, Handynet, Horizon, Tempus. Обміну інформацією, розробці методів визнання дипломів приділено увагу в програмах Eurydice, ECTS.

Мета статті полягає у визначенні становлення та етапів розвитку освітньої політики із забезпечення якості вищої освіти в доболонський період та аналізі основних програм щодо академічної співпраці.

Виклад основного матеріалу. Незаперечним є факт, що європейська інтеграція має багато передумов: цивілізаційні (наявність спільних духовних цінностей, сумісність соціальних і політичних ідеалів), економічні (можливість взаємодоповнюючого економічного й науково-технічного розвитку), історичні (традиційна взаємодія, взаємоповага; традиційне прагнення до єдності), військово-політичні (спільність інтересів з головних питань міжнародного життя, співробітництво у військових і військово-політичних союзах, урегулювання територіальних суперечок). Усі вони є взаємопов'язаними, взаємозумовлюють і взаємодоповнюють одна одну.

Поширеною в науковій спільноті є думка, що перший крок до об'єднання сучасної Європи було зроблено в Цюріху, де 19 вересня 1946 року У. Черчиль закликав до створення Європейського Союзу для швидшого подолання наслідків Другої світової війни в Європі [5].

Інтеграція стала активно розвиватись у післявоєнні 50-ті роки ХХ століття з поширенням ідеї миру як основної культурної цінності шляхом активної економічної взаємодії у країнах Західної Європи. Її передумовою стала реалізація плану Маршалла. У квітні 1948 р. було створено організацію європейського економічного співробітництва, у вересні 1950 р. до організації приєднався Європейський платіжний союз, який у 1961 р. замінила Організація економічного співробітництва й розвитку.

Перехід від елементарних форм міжнародного європейського економічного співробітництва до справжнього наднаціонального співтовариства розпочався 9 травня 1950 р., коли міністр закордонних справ Франції Р. Шуман виступив з ініціативою, оприлюднивши план, розроблений Ж. Монне, щодо створення промислового об'єднання шести країн (Франції, ФРН, Італії) – Європейського об'єднання вугілля та сталі. Новизною цього об'єднання було створення незалежного від урядів країн європейського органа управління.

Щодо європейської політики в галузі вищої освіти (далі – ВО), то вона почала формуватися в регіоні саме в цей час – в кінці 40-х – на початку в 50-х рр. ХХ ст. [6, 47].

Юридичною основою формування регіональної політики Європейського Союзу у сфері ВО стали відповідні статті Римського договору (1957 р.), які заклали міцну базу для спільного вирішення проблем професійної освіти.

Вища освіта стала об'єктом регіональної політики значно пізніше. У 60-х роках ХХ ст. почався швидкий кількісний ріст систем ВО, а підвищення якості та забезпечення соціальної справедливості у ВО стало одним із найважливіших питань освітньої політики [13, 4].

Отже, освітня інтеграція в Європі розпочалася з визначення її пріоритетів, якими стали: 1) рівність освітніх шансів; 2) підвищення якості освіти; 3) створення сучасної системи підготовки педагогічного персоналу; 4) виховання європейця, «громадянина світу» [4, 49].

Спільні освітні цілі вперше було сформульовано на офіційному рівні лише в доповіді Освітнього комітету «Освіта в Європейському Співтоваристві» (1988), а саме: 1) формування в європейській молоді почуття європейської солідарності та розуміння важливості досягнень у сфері демократії, справедливості й поваги до прав людини; 2) підготовка до участі в побудові й суспільно-економічному розвитку ЄС, а також усвідомлення потреби його функціонування; пізнання історії, культури, економіки й традицій країн-членів.

Водночас було визнано необхідність збереження освітньої багатоманітності й традицій, притаманних країнам ЄС, та відхилено концепцію уніформізму освітніх структур [4, 49].

Поступовий розвиток регіональної освітньої політики дав інтеграційні процеси й утворення феномену європейської освіти. Поняття «євроінтеграція освіти» визначається як «збірна назва процесів, що одержали активний розвиток у системі вищої освіти європейських країн у кінці 80-х років ХХ – на початку ХХІ ст. Механізмами розвитку євроінтеграції у сфері ВО стали: 1) прийняття зіставної структури кваліфікацій ВО; 2) зростання обсягів мобільності викладачів і студентів [3].

Доцільно додати, що потужним поштовхом до реформування європейських систем ВО стали студентські страйки 1968 року, насамперед Паризького університету – Сорбонни, які привели до суттєвих змін в освітньому законодавстві спочатку Франції, а потім і інших європейських країн. Стурбованість європейської громадськості зумовлювалась якістю навчання, конкурентоспроможністю випускників вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ), які поступалися на ринку праці своїм північноамериканським колегам [7].

На освітньому порталі ЄС зазначено, що мобільність студентів виступає важливим чинником покращення якості ВО. Навчання, стажування та дослідницька робота за кордоном збагачують індивідуальний досвід людини, надають їй можливість дізнатися більше про інші підходи до створення й поширення знань, дозволяють їй розширити мережу своїх контактів, дають змогу вивчити іноземні мови [2].

Отже, на першому етапі розвитку домінуючими були політичні й економічні чинники. Щодо освіти, то на цьому етапі були відсутні спільні ініціативи, а освіта згадувалася лише в контексті професійної підготовки громадян. Вищезазначені факти дають усі підстави визначити перший етап *установчим* для розвитку європейської політики у сфері ВО.

Другий етап висвітлив взаємозв'язок економічних, політичних і академічних чинників. Підтвердження цього можна схарактеризувати таким чином: у зв'язку з економічною кризою почався пошук шляхів виходу з неї, що й спричинило створення перших об'єднаних програм навчання для заохочення співробітництва й академічної мобільності та початок кооперації в галузі професійної освіти, а на політичному рівні ідея ВО повністю прив'язувалась до економічних інтересів Європейської економічної спільноти (далі – ЄЕС). Підсумовуючи розгляд другого етапу розвитку освітньої політики, ми можемо констатувати появу перших спроб створення об'єднаних програм навчання. Отже, у нас є всі підстави вважати другий етап *початком європейської академічної кооперації*.

Характеризуючи третій етап, було визначено такі напрями державної освітньої політики у країнах Західної Європи: 1) підвищення якості діяльності ВНЗ, наслідком чого стало зменшення відсіву з ВНЗ і термінів навчання; 2) зниження рівня державного фінансування ВО; 3) посилення впливу зовнішніх (економічних, наукових, соціальних) партнерів ВНЗ у визначенні їх місії, в оцінці якості, в формуванні нової підприємницької культури; 4) зростання значущості рейтингування результатів освіти, що супроводжується перенесенням домінанти з оцінки цілей на оцінку результатів академічної та наукової діяльності ВНЗ.

Наприкінці 80-х років ХХ ст. такі питання, як скорочення державних витрат і поступове руйнування вищої освіти як частини загального добробуту держави, підвищення уваги до нових механізмів громадського контролю результативності й продуктивності, були домінуючими в політичному порядку денному [12].

В академічній галузі, як стверджують відомі дослідники європейської освітньої політики К. де Віт та Дж. Верховен, спостерігалася кооперація на рівні Співтовариства, для розширення якої було створено низку програм, що надавали можливість студентам проходити частину свого навчання в

університетах інших держав, а викладачам – розширити свою академічну комунікацію: 1) програми професійної освіти та посилення зв'язків освіти з промисловістю: *Comett* (співпраця між університетом та виробництвом для покращення якості підготовки до технологічних змін); *Petra* (професійна підготовка молоді – перехід молоді до активного дорослого та професійного життя); *Eurotecnet* (розвиток інновацій у галузі професійної підготовки; врахування технологічних змін у системі професійної підготовки й методах навчання); *Power* (розвиток політики інновацій та обміну досвідом у професійній підготовці); 2) програми мобільності, установлення контактів між ВНЗ, вивчення європейських мов: *Erasmus* (програма підтримки обміну пілот-студентами протягом шести років); *Lingua* (поширення знань іноземних мов; підготовка значної кількості європейців до спілкування як мінімум двома іноземними мовами); *Youth For Europe* (сприяння «європейськості» серед молодих людей з усіх прошарків суспільства та заохочення їх до участі в демократичному процесі); *Jean Monnet* (забезпечення найякіснішого викладання, дослідження, аналізу й діалогу в галузі дисциплін із європейської інтеграції у вищих навчальних закладах Європейського Союзу та поза його межами); 3) підтримка маргінальних груп і регіонів: *Now, Iris* (розвиток інновацій у професійній підготовці з метою забезпечення більш активної участі жінок у процесах європейської освітньої політики), *Helios, Handynet, Horizon, Tempus* (трансевропейська мобільність у вищій освіті; зміна систем вищої освіти в країнах Центральної та Східної Європи); 4) програма, що передбачає обмін інформацією, розробка методів визнання дипломів (*Eurydice*¹, *ECTS*).

Як справедливо зазначають К. де Віт та Дж. Верховен, в інтеграції ВО було досягнуто важливих результатів: налагоджена європейська система документації та інформації в галузі освіти; зняті деякі фінансові, адміністративні й інші перепони для вступу в європейські ВНЗ іноземних студентів; профінансовано й реалізовано приблизно 400 міжуніверситетських проектів, у яких взяли участь понад 500 західноєвропейських ВНЗ, у результаті чого було розроблено спільні навчальні курси, програми, підручники. ЄЕС розробило загальну стратегію програм і заходів інтеграції у сфері вищої освіти. Ініціативи ЄЕС значно збагатили та посилили інтернаціоналізацію й інтеграцію європейської вищої освіти. Найбільш успішною з-понад дванадцяти освітніх програм,

¹ Мережа ЕВРІДАЙС (*Eurydice*), повномасштабна діяльність якої почалася в 1980 р., стала найважливішою складовою механізму, що забезпечує якість освітнього співробітництва. Підрозділи мережі займаються збиранням, моніторингом, обробкою та розповсюдженням порівняльної аналітичної інформації та статистичних даних про системи освіти та освітньої політики в країнах ЄС.

створених Європейською Комісією наприкінці 80-х рр. XX ст., стала програма ERASMUS, яка вже в 90-ті рр. XX ст. передбачала надання інтернаціональної освіти понад 100 тис. студентів щорічно [15, 4].

Ідея освітньо-культурного об'єднання європейських країн загалом та університетів зокрема отримала своє продовження у Великій Хартії університетів (Magna Charta Universitatum), що стала фінальним результатом пропозиції, адресованої Болонським університетом у 1986 році всім найстаршим європейським університетам.

Велика Хартія, проект якої був створений у січні 1988 року в Барселоні, була підписана всіма ректорами, які зібралися в Болоньї 18 вересня 1988 року для відзначення 900-ї річниці Болонського університету, що вважається найстаршим університетом Європи. Ініціатором створення Хартії стали не політичні сили, а саме університети. Хартія спиралася на фундаментальні цінності європейських університетських традицій, проте сприяла зміцненню зв'язків між ВНЗ у всьому світі, долучаючи до процесів, започаткованих у ній, і неєвропейські університети.

На цьому етапі з'являються перші наднаціональні університетські спільноти, що стали активно займатися проблемами якості ВО, зокрема Асоціація ректорів європейських університетів, яка пізніше переросла в Європейську асоціацію університетів.

У цілому аналіз третього етапу дозволяє дійти висновку, що поступово набувають домінування академічні чинники розвитку освітньої політики, що й зумовило визначення його назви – *етап академічної інтеграції*.

Початком четвертого етапу стало підписання угоди про Європейський Союз (Маастрихтський договір) – 1992 рік. [1, 77–80; 9, 125–128; 15, 4].

Фламандські науковці К. де Віт та Д. Верховен звертають увагу на те, що в договорі було заявлено, що Співтовариство повинно внести вклад у розвиток якісної освіти, заохочуючи при цьому співробітництво між країнами-учасницями і, якщо це необхідно, підтримуючи й розширюючи їхні дії [15, 4].

Важливою характерною рисою цього етапу стало проголошення розвитку європейського виміру освіти новою метою освітньої політики ЄС за умови збереження повної відповідальності країн-учасниць за зміст навчання, структурну організацію систем освіти. Відзначалося, що розвиток європейського виміру освіти повинен сприяти покращенню її якості й інноваціям. Підтвердження того, що процес європейського виміру забезпечення якості отримав розвиток у кінці 1990 року як у межах ЄС, так і на всьому континенті, знаходимо в роботі Дж. Кауко «Інституціалізація забезпечення якості європейської вищої освіти» [11, 3–8]

Науковець зазначає, що в Зеленій книзі «Освіта дорослих» 1998 року ідея підвищення якості освіти посіла важливе місце серед таких пріоритетів, як проблема грамотності серед дорослого населення; підвищення гнучкості надання освітніх послуг; збільшення фінансування освітніх програм; удосконалення підходів щодо забезпечення рівності в освіті тощо [10, 10].

Відомі своїми дослідженнями у сфері ВО М. ван дер Венде та Д. Коулман наприкінці 90-х років ХХ ст. виокремили дві важливі події, які суттєво вплинули на подальший розвиток європейської освітньої політики:

1) у європейській вищій освіті спостерігалось збільшення обізнаності з глобальною конкуренцією. Стало зрозумілим, що, незважаючи на всі успіхи, які були досягнуті в підвищенні внутрішньо-європейської мобільності, картина щодо мобільності поза європейськими межами була менш успішною. Європа втратила для іноземних студентів першу позицію на користь Сполучених Штатів [14, 319–320];

2) відзначалося величезне зростання освітньої периферії, що збіглося з розширенням зовнішніх і внутрішніх механізмів ЗЯ. Хоча основні функції університету пройшли ретельний аналіз, периферійні ж програми значною мірою уникли процесу підзвітності та оцінки [8, 356].

Вивчення й детальний аналіз низки наукових праць і програмних документів європейського рівня дає підставу констатувати, що четвертий доболонський етап розвитку європейської політики має бути визначеним як етап інтенсифікації європейської ВО.

Висновок. Здійснений аналіз дав можливість визначити, що європейська освітня політика пройшла довгий і не зовсім простий шлях свого розвитку. Поступово економічна й політична інтеграція охопили всі сфери суспільного життя, зокрема й освітню. Тому гуманітарний розвиток суспільства став пріоритетною передумовою успішного просування в цьому напрямі. На початку 50-х років ХХ-го століття почала формуватись європейська політика в галузі ВО, незважаючи на суттєві відмінності в національних системах вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бражник Е. Интеграционные процессы в современном европейском образовании / Е. Бражник – Санкт-Петербург : БАН, 2001. – 200 с.
2. Європейський освітній портал [Електронний ресурс] / Мобільність студентів та викладачів – Режим доступу : <http://www.eu-edu.org/mobility>.
3. Інтерактивний словник термінів з освітніх вимірювань [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.timo.com.ua>.
4. Корсак К. Європейський простір вищої освіти і Україна у ХХІ столітті / К. Корсак // Вища школа. – 2005. – № 1. – С. 47–56.

5. Руденко-Миних И. Евроинтеграция Украины, или долгая дорога в Европу. современные реалии, проблемы и перспективы вступления Украины в Евросоюз [Электронный ресурс] / И. Руденко-Миних // Бизнес і політика. – Режим доступа : <http://www.business-politika.net/euro.php>.
6. Сбруєва А. Глобальні та регіональні тенденції розвитку вищої освіти в умовах побудови суспільства знань / А. Сбруєва. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. – 80 с.
7. Скворцова Л. Болонський процес : історія і перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Л. Скворцова, Ю. Зворотнєв. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/bologna/articles/10.html>.
8. Coleman D. Quality Assurance in Transnational Education / D. Coleman // Journal of Studies in International Education. – 2003. – Vol. 7, N 354. – P. 353–378.
9. Economou A. Comparative Study of the European Dimension in Education in England, Scotland and Wales / A. Economou // Implementing European Union Education and training Policy. A Comparative Study of Issue in Four Member States / Edited by David Philips and Hubert Ertl. – Seraurus : Kluwer Academic Publisher, 2003. – P. 117–142.
10. Green Paper on Adult Education [Electronic resource]. – URL : <http://www.aontas.com/download/pdf>.
11. Kauko J. The Institutionalisation of Quality Assurance in European Higher Education [Electronic resource] / J. Kauko // Paper prepared for presentation in the Quality of Teaching Workshop at the EpsNet Plenary Conference in Budapest 16–17. June 2006. – URL : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download>.
12. Kehm B. M. The European Higher Education Area: Perspectives on a Moving Target / B. M. Kehm, J. Huisman, B. Stensaker // Sense Publishers Rotterdam, 2009. – 63 p.
13. Teichler U. Changing Structures of the Higher Education Systems: The Increasing Complexity of Underlying Forces [Electronic resource] / U. Teichler // Centre for Research on Higher Education and Work University of Kassel, Germany. – URL : <portal.unesco.org/education/...Teichler.../Co>.
14. Wende M. C. van der European responses to Global Competitiveness in Higher Education / M. C. van der Wende // Chapter 17. – P. 317–339.
15. Wit K. de The Higher Education Policy of the European Union With or Without the Member States? / K. De Wit, Jef C. Verhoeven // Department of Sociology Centre for Sociology of Education E. Van Evenstraat 2B B–3000 Leuven. – 29 p.

РЕЗЮМЕ

В. И. Белокопытов. Европейская образовательная политика по обеспечению качества высшего образования: становление и развитие в доболонский период.

В статье высветлены предпосылки европейской интеграции в сфере высшего образования; показаны становление и этапы развития европейской образовательной политики по обеспечению качества высшего образования в доболонский период; проанализированы экономические, исторические и военно-политические факторы развития европейской образовательной политики, которые являются определяющими для этапов; определены приоритеты европейской образовательной интеграции; очерчены общие образовательные цели; детально проанализированы этапы развития образовательной политики по обеспечению качества; охарактеризованы основные образовательные программы относительно академического сотрудничества.

Ключевые слова: образовательная политика, высшее образование, мобильность студентов, образовательная программа, качество образования, европейское измерение образования, обеспечение качества высшего образования.

SUMMARY

V. Bilokopytov. European educational policy in quality assurance of higher education: the formation and stages of development in pre-Bologna period.

The preconditions of European integration in the sphere of higher education have been given in the article; the formation and stages of European educational policy in quality assurance of higher education during pre-Bologna period have been shown. The determining factors for the stages have been analyzed: the civilization factors – existence of common spiritual values, compatibility of social and political ideals; the economic factors – possibility of complementary economic, scientific and technological development; the historical factors – traditional cooperation, mutual respect, traditional desire for unit; the military and political factors – common interests of the main international matters, cooperation in military and political alliances, settlements of territorial disputes. The priorities of European educational integration have been defined: the equality of educational chances, the improvement of education quality, the formation of a modern system of educational personnel training; the joint educational goals (the formation of European solidarity and understanding the importance of advances in the field of democracy, justice and respect for human rights; preparing to participate in building and socio-economic development of the EU; knowledge of the history, culture, economy and traditions of the member states). The main stages of educational policy in quality assurance and their specific features have been analyzed in details; the main educational programs as for academic association have been characterized. They are: 1) professional education programs to foster links with industry – Comett (cooperation between universities to improve the quality of training); Petra (professional training of youth); Eurotecnet (development of innovations in the field of vocational training); Power (development of innovation policy and exchange of training experience); 2) mobility programs to establish contacts between universities – Erasmus (student exchange program); Youth For Europe (encourage of the students to participate in the democratic process); Jean Monnet (assurance the best quality of teaching, research in European integration of higher education institutions within EU and outside); 3) support programs for marginalized groups and regions: Now, Iris (development of innovation in vocational training to ensure greater woman participation in the European education policy); 4) program to provide the development of methods for the diploma recognition (Eurydice, ECTS).

Key words: educational policy, higher education, students' mobility, educational program, European dimension of education, quality assurance of higher education.